

10. Там само. – Ф. Р – 886. – Оп. 4. – Спр. 10. – Арк. 2-11.

11. Там само. – Ф. Р – 2625. – Оп. 2. – Спр. 94. – Арк. 18.

Катерина ДВІРНА
(м. Київ)

Учительські профспілки 1917-1918 рр.: сторінками журналу “Вільна українська школа”

На основі аналізу матеріалів часопису “Вільна українська школа”, автор розглядає проблему створення та діяльності українських учительських профспілок за доби Центральної Ради. Наголошується, що етап українського державотворення 1917-1918 рр., був якісно новим і важливим у розвитку національної школи та становленні українських профспілок. Всеукраїнська учительська профспілка боролася за розвиток освіти та культури, національну свідомість, рівне право на освіту, утвердження власної державності та незалежності.

Kateryna DVIRNA (Kyiv) Teacher trade unions during 1917-1918 : by the pages of the journal “Vil'na Ukrain'ska skola”.

The article covers the general issues of the struggle for national school and education in period of the Tsentralna Rada. Analyzing publications in the periodical “Vil'na Ukrain'ska skola” issued during 1917-1918, the author confirms the importance of teachers' unions in the solution of educational and cultural problems. These unions at that time passed the stage of organizational formation, structuring and functional activity. All Ukrainian teachers' union at that time considerably influenced the solution of the problems of the Ukrainian national school, performed educational, social and political work, as well as the main natural function of the unions – social and economic protection of the work-hand.

У період національно-визвольних змагань 1917-1918 рр. - доби діяльності Центральної Ради особливо гострими стали проблеми української національної школи – обов'язковість світського безкоштовного навчання, середньої та вищої професійної освіти, підготовки учительських кадрів, навчання рідною мовою, забезпечення шкіл та установ українськими підручниками тощо. Центральна Рада та її виконавчі органи – Товариство шкільної освіти, Генеральний секретаріат освіти, Міністерство освіти активно включилися у справу боротьби за рідну мову та освіту. Важливе значення у вирішенні даних питань мали і учительські профспілки, які виникли у березні-квітні 1917 р.

Слід відзначити, що значного розвитку набула й українська преса та періодичні видання, що виходили в Києві, губернських центрах, повітових містечках, таких як наприклад Прилуки, Біла Церква, Золотоноша, Канів, Умань, Ромни та ін. За підрахунками автора протягом 1917-1918 рр. українська преса нараховувала більше 250 видань.

Бурхливо розвивалася і педагогічна преса. У вересні 1917 р. у Києві почав видаватися журнал “Вільна українська школа”, у Полтаві – “Педагогический журнал”, в Житомирі – “Світець” та ін. Виходили також кілька дитячих, учнівських і студентських видань.

Одним із найвідоміших був часопис “Вільна українська школа” - орган Всеукраїнської учительської спілки, присвячений загальним педагогічним питанням, а особливо проблемам становлення нової національної школи. Друкувався він до грудня 1920 р. Редактором журналу був О. Дорошкевич (лише два перші номери редагував С. Черкасенко). Це видання допомагало розвитку народної освіти, - розроблялись методичні рекомендації, висвітлювались актуальні теоретичні та практичні питання шкільного, позашкільного та родинного виховання.

Видання “Вільна українська школа” пов'язане з іменами відомих українських науковців: С. Русової, К. Абломської, О. Астряк, В. Дурдуківського, М. Котляренка, П. Клименка, Г. Вашенка та ін.

На сьогодні журнал “Вільна українська школа” є важливим джерелом вивчення проблеми становлення національної школи, організації учительських профспілок за доби Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. Його окремі видання автору вдалося відшукати у Центральной науковій бібліотеці ім. В. Вернадського, бібліотеці Національного університету ім. Т. Шевченка та в Педагогічному музеї України.

Квітневий період 1917 р. був етапом діяльності Центральної Ради, яку одноставно підтримували як інтелігенція і хлібороби, так і військові. Реальні умови історичного розвитку, активність мас, необхідність вирішення питань освіти стали підґрунтям для створення Всеукраїнської учительської спілки.

Резолюції Першого Всеукраїнського Професійного Вчительського з'їзду, що відбувся у квітні 1917 р., відтворюють всі питання, що стосувалися членства, структури, фінансового забезпечення, ставлення учительських профспілок до інших професійних об'єднань, освітні питання та матеріальне становище учителів[1, с. 36-38]. У матеріалах з'їзду вказувалося, що: “...Кожна спілка свою діяльність направляє на педагогічний шлях, тобто

спілка повинна стежити, щоб робота вчителя та дітей проходила в умовах справжньої педагогіки; спілка крім того працює на освітньому ґрунті, що несе світло культури в народні маси; спілка веде боротьбу за поліпшення правового та економічного становища своїх членів[1, с. 37-38].

У документі піднімалося питання щодо покращення матеріального становища вчителя: “З’їзд вказує, що оплата праці вчителя не повинна бути меншою 159 крб. на місяць. Через кожен рік роботи повинна бути надбавка в розмірі 5 % від основного заробітку. Штати вищих початкових шкіл збільшити на 40%. За додаткову роботу встановлювалась платня: за завідування однокласною та двокомплектною школою – 240 крб. на рік, 3-х компл. – 300 крб., 4-х компл. – 360 крб.; за співи - 60 крб. на рік; за гімнастику та завідування бібліотекою – по 120 крб. на рік. Церковно-парафіяльні школи прирівнювалися в матеріальному відношенні до інших початкових шкіл. З’їзд ухвалив статус пенсій на нових підставах: для повної пенсії – 20 років стажу, враховуючи смерть чи хворобу вчителя; розмір пенсії за 20-річну службу становить 100% останнього окладу”[1, с. 38]. Отже, дана резолюція дійсно захищає інтереси вчителів, сприяє поліпшенню їх матеріального становища.

Резолюція Першого Всеукраїнського Професійного Вчительського з’їзду розкриває також зносини з іншими професійними союзами. Документ переконує, що у зносинах профспілки вчителів з іншими профспілковими об’єднаннями та організаціями закладався загальний федеративний принцип будови. В резолюції відзначалось: “Коли утвориться федеративний Всеросійський Учительський Союз, то Всеукраїнська Вчительська Спілка може увійти в склад цього Союзу на правах автономної одиниці. Всеукраїнська Вчительська Спілка співпрацює з іншими демократичними професійними організаціями на Україні в їх політичних, національних та інших домаганнях; вона може увійти в склад Всеукраїнської Професійної Спілки, коли та утвориться[3, с. 37].

На даному загальному з’їзді ставилося питання про утворення Всеукраїнської Учительської Хати (Будинок вчителя). Резолюція з’їзду відзначає, що важливими завданнями профспілки у цьому напрямку є: “Заснувати Всеукраїнську Учительську Хату ім. Т. Шевченка у Києві, а також по інших містах. Звернутися до Київської Міської Думи з проханням надати безкоштовно ділянку землі для побудови Учительської Хати[4, с. 38].

Аналіз даного документу переконує, що школа в Україні найближчим часом має стати українською як за мовою викладання, так і за її змістом. Другим важливим напрямом реформи школи є ліквідація тієї її багатотипності, що існувала в царській Росії і ставила великі перепони в освіті більшості народу, а особливо селян і збіднілого міського населення.

Отже, резолюція Першого Всеукраїнського Професійного Вчительського З’їзду засвідчує організаційне становлення профспілкового об’єднання, зміну функціональної діяльності, утвердження домінуючої функції профспілки – соціально-економічний захист працюючих, а також незалежність і самостійність українського профспілкового руху в стосунках з іншими профспілковими об’єднаннями.

Новим етапом становлення української профспілки став Другий Всеукраїнський Учительський З’їзд, який відбувся за постановою Першого з’їзду 10-12 серпня 1917 р. На з’їзді свої доповіді виголосили такі видатні українські педагоги як, С. Русова, Я. Чепіга, А. Холодний, М. Дем’яновський, Д. Стеблина та ін.

Продовжуючи роботу Першого Всеукраїнського З’їзду і зважаючи на те, що справа народної освіти в Україні перейшла до рук Української Центральної Ради, з’їзд визнавав необхідним, щоб Українська Центральна Рада через Генеральний Секретаріат втілила в життя його постанови, а саме: “Школа має бути національною і не тільки за мовою викладання, але й за його змістом, з чого випливає вимога змінити програму шкільного навчання. Школа має бути єдиною і організованою, щоб безкоштовно отримати нижчу, середню і вищу освіту мали змогу всі громадяни, забезпечити учнів підручниками. Школа повинна мати світський характер, а за бажанням батьків може викладатися релігія. Народна початкова школа має бути загальноосвітньою із семирічним курсом навчання. Після її закінчення діти повинні мати можливість вступити до середніх шкіл (гімназії, технічні школи, сільськогосподарські, вчительські семінарії та ін.)”[5, с. 32-33]. “По всіх селах України організувати осередки “Просвіти” і по всіх повітах створити “Учительські спілки”. З осені 1917 р., відкрити в Києві Український Університет, розробивши в секції вищої освіти при Українському Науковому товаристві широкий науковий план викладання. Створити фундаментальну бібліотеку для народного університету”[6, с. 33]. “При школах влаштувати дитячі садки. Поряд із українізацією шкіл, українські вчителі вимагають виявляти толерантність до освіти представників інших національностей, які проживають в Україні та організувати школи для дітей національних меншин.

Усього на з’їзді працювало більше 700 членів. Це були переважно народні вчителі та вчителі середніх шкіл. Вони з’явилися в Київ уже зовсім іншими людьми. Деякі з них ще в квітні 1917 р. були ворогами шкільної реформи, але переживши універсали Центральної ради, прослухавши курси по українознавству, вони по іншому сприймали реальну дійсність і з бажанням приїхали до Києва, щоб зробити свій внесок у вирішення важливих освітніх проблем.

Український освітній рух у даний час наштовхнувся на опозицію російського та зрусифікованого чиновництва. Тому актуальним стало питання українізації школи та боротьби проти політики русифікації. У резолюціях з’їзду зазначалося, що: “З 1 вересня 1917 р., у нижчій початковій школі навчання у всіх групах заняття повинно провадитися українською мовою. Українізація вищої початкової і середньої школи, а також учительських інститутів і семінарій буде проводитись відповідно вимогами Першого Всеукраїнського вчительського з’їзду”.

Були прийняті рішення створити на літніх канікулах по всіх повітах України місячні повні педагогічно-освітні курси української мови. Актуальним стало питання забезпечення учбового процесу відповідною літера-

турою для навчання у нижчих, середніх і вищих школах. Саме тому на з'їзді прозвучало – просити Генеральний Секретаріат звернути відповідну увагу на русифікаторську роботу деяких земств і урядових інституцій на Україні і вжити відповідних заходів, щоб паралізувати її.

Згідно рішення з'їзду мали відбуватися зміни в освітній галузі: “1. Генеральний Секретаріат Народної освіти повинен мати своїх представників в кожному повіті і в кожній губернії: на чолі повинен стояти повітовий комісар затверджений Генеральним Секретаріатом і погоджений з Повітовою Шкільною радою. 2. Комісар має входити в Шкільну раду. 3. Права комісара поширюються на всі школи повіту. 4. Комісар затверджує повітових інструкторів по народній освіті, яких погоджує із Шкільною радою” [7, с. 34].

Отже, проблема творення нової школи і системи освіти в даний період висувала на порядок денний найважливіші питання – відшукати нові форми організації, керівництва і управління освітньою справою. Револьюційна доба загострила актуальні проблеми українського вчителства та поставила головну проблему – підготувати нового вчителя для нової школи.

Статистичні матеріали які були надруковані протягом 1917-1918 рр. у журналі “Вільна українська школа” засвідчують масштабність учительського профспілкового руху та його діяльності. На 1917 р. до Всеукраїнської учительської спілки приєдналися повітові учительські спілки Канева, Києва, Василькова, Сквири, Бердичева та ін. повітових центрів. Вони надсилали до Всеукраїнської вчительської спілки свої статuti та членські внески. Центральне Бюро Всеукраїнської Вчительської Спілки звертається до них з проханням надіслати офіційну заяву про їх приєднання, статут і членський внесок за адресою: Київ вул. В. Володимирська 57, Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки [2, с. 113].

Профспілкові звіти та статистичні дані переконують, що чисельність профспілок, що входили до Всеукраїнської Учительської спілки, постійно зростала. [3, с. 289-290].

Протягом 1917-1918 рр. була створена та діяла “Спілка Учителів-українців у місті Києві”. 8 жовтня 1917 р. було вироблено проект статуту спілки та скликано перші Установчі збори учителів-українців усіх типів шкіл міста Києва. Ця дата стала початком діяльності Національної Спілки Учителів-українців. На перших зборах були присутні 50 чол., які і стали першими членами спілки. Головою було обрано А.І. Лещенка, а секретарем Л.С. Ковальського. По питанню утворення спілки виступив С. Романюк, який зачитав проект статуту спілки. На других загальних зборах учителів, які проходили 15 жовтня 1917 р., були проведені вибори до ради спілки, куди увійшли: А.І. Лещенко (голова ради), Д.І. Іяченко, С.М. Романюк, Г.Р. Стриженський, А.А. Болозович, Г.І. Ковальський, О.О. Ошманський. Організаційне засідання ради спілки відбулося наступного дня – 16 жовтня. Рада спілки звертала особливу увагу на збільшення чисельності її членів і згуртування в спілку учителів-українців міста Києва [4, с. 183]. З 1 січня по 2 квітня 1918 р. відбулося 13 загальних зборів Спілки Учителів-українців м. Києва. Найактуальнішими питаннями на зборах були: контакт із учительськими спілками інших національностей, утворення різних комісій та секцій вищої та нижчої початкової шкіл, комісії розваги дітей, естетичного розвитку тощо.

Наради учительських спілок також суттєво впливали на вирішення питань освіти. Так, нарада, яка проходила 18 липня 1918 р., мала представництво учительських спілок від всієї України. На нараді вирішувалося питання про збільшення місячної платні до 150 крб. Профспілка ініціювала також введення додаткової надбавки на дорожнечу (по 100 крб. на місяць), встановлювала конкретні строки щодо виконання даних положень і щодо відрядження групи вчителів до вищих інстанцій (Міністерство освіти) для успішного вирішення даної проблеми. Нарada торкалася також стану регіональних профспілкових осередків і видавничої справи.

При учительських спілках у даний період функціонували ощадно-позичкові каси. Така ощадно-позичкова каса була створена при спілці учителів-українців. Каса мала свій власний статут, де чітко виписувався склад каси, кошти, керування справами, функції виконавчого органу та загальні повноваження членів. [5, с. 298-299]

При профспілці існував Товариський суд честі, завданням якого було забезпечити міцний етичний зв'язок між усіма членами корпорації. Мета товариського суду – оберігати перед громадою гідність учителя, виховувати почуття солідарності та взаєморозуміння. Статут товариського суду честі виписував межі діяльності суду, основи судочинства, повноваження третейського суду тощо.

Як переконує аналіз публікацій у журналі “Вільна українська школа”, основними напрямками роботи учительських спілок є: педагогічно-освітній професійний (передбачав організацію різних секцій, відкриття шкіл, садочків, видання газет, журналів, підручників, організацію бібліотек та створення комісій по реалізації педагогічно-освітнього напрямку діяльності профспілки); соціально-економічний захист (підвищення заробітної платні, врегулювання питань зносин із роботодавцем, матеріальна допомога, правовий захист працюючих вчителів тощо); громадсько-політичний (участь учителів в громадських організаціях національно-культурницьких об'єднаннях, що давало можливість членам спілки мати різні політичні погляди, але об'єднуватись на демократичній платформі).

На 1919 р. Всеукраїнська Учительська спілка об'єднувала вже майже всі губернські та повітові учительські професійні українські спілки і нараховувала у своєму складі близько 10 000 членів. Налагоджена була видавнича справа, спілка проводила активну політичну діяльність (мала своє представництво у вищих державних органах влади). На становлення та розвиток Всеукраїнської Учительської спілки впливали політичні зміни, ідеологічне протиборство, зміна партійного курсу. Так, профспілка не сприйняла русифікаторський напрям у діяльності Денікіна, який робив спроби видати закон про дві державні мови в Україні. На період 1919 р. частина українських вчителів співпрацювала разом із більшовицькою владою у створенні єдиної трудової школи, тим самим

процес національного відродження, українізації школи, що розпочала Центральна рада на той час, був призупинений.

У кінці 1919 р. було створено Всеукраїнську профспілку працівників школи і культурно-освітніх інституцій. До даної структури влада зобов'язувала вступати всі інші профспілкові об'єднання. На січень 1920 р. було призначено проведення III з'їзду Всеукраїнської Учительської спілки, однак через низку причин її доля вирішилась трагічно – з'їзд прийняв постанову про скасування спілки, адже її національно-демократичні перетворення вже не вписувалися в існуючі норми компартійної системи 20-х років.

Аналіз матеріалів журналу “Вільна українська школа” дозволяє зробити висновок про те, що доба національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., а особливо етап українського державотворення Центральної Ради, був якісно новим і важливим у розвитку національної школи та становленні учительських профспілок. Всеукраїнська учительська профспілка боролася за розвиток освіти та культури, національну свідомість, рівне право на освіту, утвердження власної державності та незалежності.

Примітки

¹ Вільна українська школа. – 1917. – № 1. – С. 32-38.

² Хроніка // Вільна українська школа. – 1917. - № 2. – С. 113.

³ Список українських учительських спілок // Вільна українська школа. – 1918. - № 8/9. – С. 289-290.

⁴ Із життя вчительських спілок // Вільна українська школа. – 1918. – № 7. – С. 183.

⁵ Вільна українська школа. – 1918. – № 8/9. – С. 298-299.

Ганна МАНЬКО

(м. Кривий Ріг)

“Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки” від 28 квітня 1918 р. і Конституція України від 28 червня 1996 р.: порівняльний аналіз

На основі застосування методу контекстного аналізу нормативно-правових актів, автором статті зроблено спробу історико-правового порівняльного аналізу “Статуту про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки” від 28 квітня 1918 р. і нині чинної Конституції України, визначено їхні спільні та відмінні риси.

Ganna MAN'KO (Kriviy Rig) The Constitution of the Ukrainian Public Republic from April 28 1918: benchmark analysis with Constitution of the Ukraine from June 28 1996.

Benchmark analysis to Constitutions of the Ukrainian Public republic from April 28 1918 and constitutions of the Ukraine from June 28 1996 is given in the article, their general and discriminating line are determined.

Протягом тривалого історичного часу Україна та український народ не мав власної державності, знаходячись під владою поляків і литовців, угорців і турків, австрійців чи росіян. Проте в нашій історії були, хоча й короткі, але надзвичайно бурхливі та динамічні періоди державотворення, коли поряд із розробкою інших законів тривав і конституційний процес. Одним із таких періодів модно вважати добу національно-визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр., зокрема Центральну Раду, уряд якої розробив і прийняв Конституцію УНР. Той документ поклав початок новітній українській конституційній традиції, що, зрештою, втілилась у прийнятій 28 червня 1996 р. Конституції України.

Відтак об'єктом нашого дослідження визначено конституційний процес в 1917-1918 рр. і середини 90-х рр. ХХ ст. в Україні. Предметом студії є два конституційні акти - Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки від 28 квітня 1918 р. і Конституція України від 28 червня 1996 р. Мета дослідження – проаналізувати та провести порівняльний аналіз конституційних актів України 1918 та 1996 рр., виділивши їх спільні та відмінні риси.

Першою національною Конституцією в повному розумінні цього слова можна назвати Конституцію УНР (“Статут про державний устрій, права і вольності УНР”) від 28 квітня 1918 р. [4, с. 224]. Ця конституція була однією з найдемократичніших конституцій світу, однак, доля розпорядилася так, що їй не судилося стати основним законом держави на довгі роки.